

RAINIS UN NOBELA PRĒMIJA LITERATŪRĀ

Arno Jundze
arnoju@inbox.lv

Atslēgas vārdi: *Rainis, Nobela prēmija literatūrā, Latvijas Universitāte, Jēkabs Janševskis, Edvarts Vīrza*

Dažādu paaudžu Raiņa pētnieki nekad nav uztvēruši minējumus par dzejnieka Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai literatūrā kā nopietnas aplūkošanas vērtus, jo tiem nav vērā ņemama pamata. Neraugoties uz faktos balstīto intereses trūkumu, sadzīviskā līmenī sarunas par to rosās bieži, jo tēma ir rosinoša. Laika ritumā pieņēmumi par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai literatūrā no sniegpārslīņas pārauguši pamatīgā leģendas lavīnā. Mūsdienās par to tiek spriests skolās un masu medijos, radot nepareizu iespaidu, ka dzejnieks bijis teju vai redzamākais Nobela prēmijas pretendents visā Latvijas vēsturē. Tas būtu skaisti, tomēr tā nav patiesība. To uzskatāmi apliecina Nobela prēmijas arhīvu atvēršana, kas, tiesa gan, stingri ievēro balvas nolikumā izteikto prasību — saglabāt konfidencialitāti par pretendentiem piecdesmit gadus. Vietnē nobelprize.org 2015. g. publiski pieejama informācija par visiem Nobela prēmijas laureātiem un balvu nesaņēmušajiem pretendentiem visās nominācijās, sākot no balvas pirmsākumiem 1901. g. līdz 1964. g. (ieskaitot). Raiņa vārds šajos sarakstos nav atrodams.

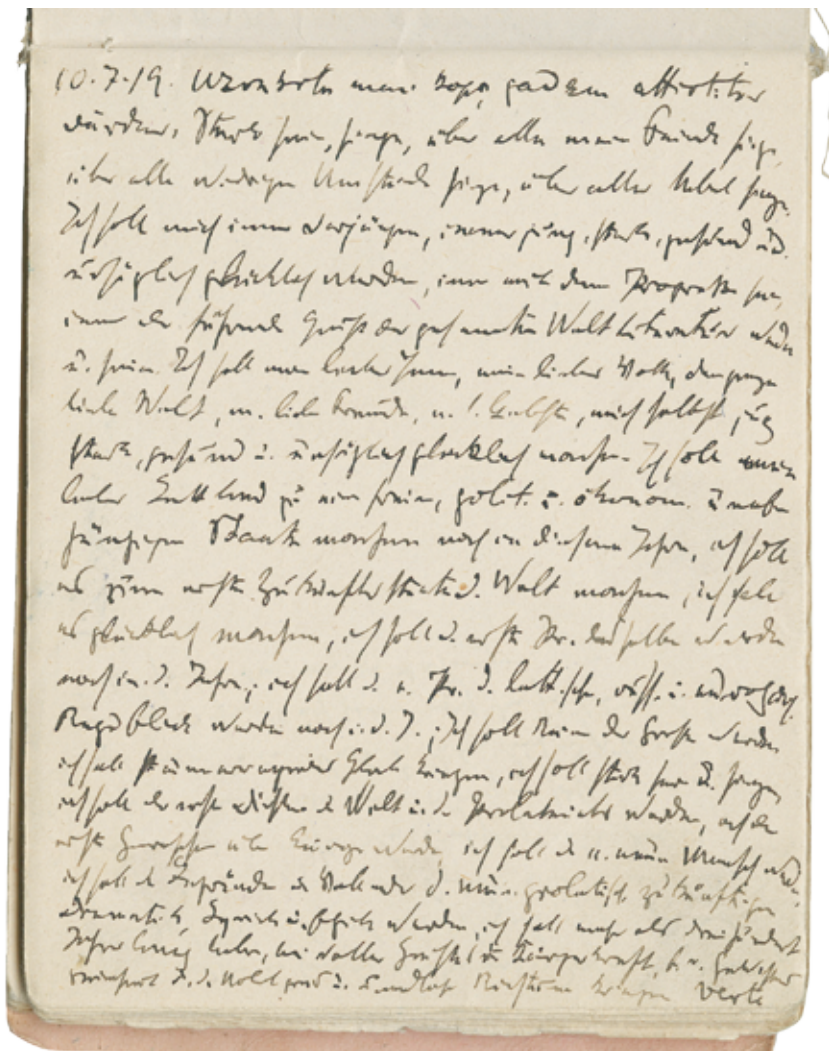
Nobela prēmija Raiņa piezīmēs

Ja nu Latvijā vēsturē bijis kāds cilvēks, kurš nopietni cerēja saņemt Nobela prēmiju literatūrā, tas ir Rainis. Šis cerības nebija iluzors sapnis, bet gan sava spēka un talanta apzināšanās. Ja latviešu sabiedrība viņu atbalstītu un būtu pietiekami uzstājīga, iespējams šis sapnis piepildītos. Raiņa atstātajās dienasgrāmatās un piezīmēs jēdziens “Nobela prēmija” (ar to domājot Nobela prēmiju literatūrā, Rainis lieto arī salikteni “Nobelprēmija”, saīsinot — “Nobelpr.”) sastopams itin bieži, īpaši jau ņemot šo piezīmju fragmentārumu, paradumu pierakstīt savas domas uz mazām papīra loksnītēm, kas diezin vai visas ir saglabājušās līdz mūsu dienām.

Jau 1908. g., kad Rainis raksta tā saukto Dienas hroniku — mazas lakoniskas piezīmes, kurā skopos vārdos fiksē notiekošo,

pašsajūtu, saules stāvokli, dienas laikā veiktās darbības u.tml. —, parādās lakonisks teikums: “Proj.: dabūt Nobela prēmiju.”¹ Tas datēts ar 1908. g. 9. februāri. Tomēr atrašanās trimdā Šveicē, dzīvošana ar svešu uzvārdu, nav labvēlīgākais laiks, lai sapņotu par pasaules prestižāko literāro godalgu. Neilgi pirms dzejas karaļpāra atgriešanās no Šveices trimdas, 1919. g. 10. jūlijā, uz atsevišķas papīra lapas top garāka piezīme, kas, saistībā ar Raiņa 150. jubilejas svinībām, tagad tiek citēta pietiekami plaši. Teksts sākas latviešu, bet turpinās vācu valodā raksturīgi nesalasāmā rokrakstā. Lūk tās atšifrējums:

“Uzrakstu man kopš gadiem attīstītos vārdus: [stipram būt, uzvarēt visus savus ienaidniekus, uzvarēt visus nelabvēlīgus apstākļus, uzvarēt visu ļaunumu. Man vienmēr jāatjaunojas, vienmēr jātop jaunam, stipram,

1. att. 1919. g. 10. jūlijā tapušais Raiņa rokraksta oriģināls. RMM krājums

veselam un neizsakāmi laimīgam, vienmēr jābūt kopā ar progresu, vienmēr jātop un jābūt visas pasaules literatūras vadošajam garam. Man sava mīļā Inīņa, sava mīļā tauta, visa mīļā pasaule, savi mīļie draugi un mīļie, sevi pašu jādara jaunu, stipru, veselu un neizsakāmi laimīgu. Man jāizveido sava mīļā Latvija par brīvu, politiski un ekonomiski neatkarīgu valsti vēl šajā gadā, man tā jādara par pirmo pasaules nākotnes valsti, man tā

jādara laimīga. Man jātop par tās pirmo prezidentu vēl šai gadā: man jātop par latviešu, krievu un eiropēiskās republikas prezidentu vēl šīnī gadā. Man jātop par Raini Lielo, man jāsasniedz apbrīnu radoša laime. Man jābūt stipram un jāuzvar, man jātop par pasaules un proletariāta pirmo dzejnieku, man jātop par pirmo Eiropas valdnieku, man jātop par pirmo jauno Cilvēku. Man jātop par jaunās, nākotnes proletāriskās dramatikas, lirikas un

epikas dibinātāju un piepildītāju. Man jādzīvo ilgāk par trissimt gadiem pilnā gara un miesas spēkā, sirdsapziņas tīrībā, **jāiegūst Nobela prēmija un bezgalīga bagātība.** (Te un turpmāk autora izcēlumi.)

Man jātiek uzaicinātam un sauktam vēl šajā gadā par Latvijas, Krievijas, revolūcijas un sociālisma glābēju. Man tās jāglābj un jākļūst par latviešu, krievu un eirop. republikas pirmo prezidentu vēl šai gadā. Man vienmēr jāuzņem pareizais ceļš politikā un manu darbu radišanā un izdošanā. Man vienmēr jābūt īstajam spēkam izvest savus darbus un darbošanos, man vienmēr jābūt īstajai drosmei censties pēc augstākajiem mērķiem, prasīt no sevis visaugstāko.]”²

Par ieraksta tapšanu pausti visādi minējumi. Atmetot ironiskās versijas, nepārprotami ir tas, ka juku laiku gaisotnē Rainis saņēmis kādus politiskus piedāvājumus, par kuriem diplomātiski mēdz teikt — no tiem nav iespējams atteikties. Var arī pieņemt, ka šajā ierakstā Rainis sev piemītošajā ģēnija mērķtiecībā noslēdz vienu savas dzīves posmu un izvirza uzdevumus jaunajam dzīves posmam pēc atgriešanās Latvijā, jo par atgriešanos dzimtenē viņš ir nesatricināmi pārliecināts. Nobela prēmija literatūrā un prezidenta amats ir viens no jaunās dzīves praktiskās programmas sasniedzamajiem mērķiem. Vai par lieliem mērķiem un sapņiem būtu jābrīnās? Nē, jo tas ir Rainis. Šveices posms viņa dzīvē ir radošās darbības virsotne, kad top izcili darbi plašā daudzveidībā. Rainis nenoliedzami ir autors, kurš visā nopietnībā varētu pretendēt uz prestižo prēmiju.

Tālākās nozīmīgās piezīmes par dzejnieka tiekšanos uz Nobela prēmiju, datētas ar divdesmito gadu vidu. Vietumis tās ir diezgan lakoniskas, bet parasti Rainim raksturīgi vienā ierakstā kodolīgi aptverti dažādi notikumi. Tipisks šajā ziņā ir 1925. g. 5. aprīlis:

“Lielas muļķības darītas: varēju pieņemt prez[enta vietu]; bet tad būtu man citādi uzbrukuši; Paulam nē. Bet no teātra vajdzēja atsacīties, kā gribēju, vajdzēja neklausīt

ln. un Freinbergim. Tagad: jādomā, vai jel maz izdot tālāk koprakstus, jo nepirks. Bet tad pārtraukums un nez kad iznāks visi. **No Nobelpr[ēmijas] un 60 gadu jubilejas jāatsakās jau tagad. Negribas strādāt.**”³

Vai jebkuru Raiņa dienasgrāmatu rindu jāuztver par baltu patiesību? Droši vien nē, jo ģēnijam raksturīgas iekšējas bažas, nedrošība, nervozitāte un spēja garastāvokļu maiņā. Par to liecina arī viņa laikabiedri. Turklāt dzīvojot emocionāli sakāpinātu dzejnieka dzīvi, reizēm maza mušīņa pārvēršas lielā zilonī. Tas viss rod atspoguļojumu piezīmēs. Šādas spējas garastāvokļa maiņas un pretēji spriedumi sastopami arī pierakstos, kuros minēta Nobela prēmija literatūrā, jo tikai pāris mēnešus iepriekš noskaņojums bijis krietni optimistiskāks:

“**Man mērķis Nobelprēmija** un dzīvoklis drošs, rakstu izdošana; mierīgi. Ārzemēs vēl mierīgāk, bet nau labas sajūtas, kādēļ? Vai ar darbu nepietiek? Parīt jāsāk iet darbā. Vēl jāstrādā.”⁴ — Raksta Rainis 1925. g. 1. februārī.

Tālākie ieraksti nākamībai jau iemūžina konkrētākus faktus, proti, to, ka doma par Nobela prēmiju vairs nav tikai dzejnieka sapnis. Par ideju virzīt Raini prēmijai nu runā citi, un šie citi ir sabiedrībā labi pazīstami dažāda līmeņa politiķi, diplomāti, kultūras darbinieki. Tātad pieraksti, to svarīgi uzsvērt, nav Raiņa sapņi, tie atspoguļo nu jau ļoti konkrētu kādas sabiedrības daļas vēlmi.

“**Nobelprēmiju grib dabūt priekš manis Ducmanis: vajgot no augstskolas ieteikšanas.** Nu, es jau esmu goda biedris. Lai Gulbis runā ar Rubertu, Plk. 5 braucu. uz saeima sēdi. Petrevics, lai es ejot pie Vesmaņa; tas grib 2 algas — kā sūtnis un saeimas priekšsēdētājs. P. 10 uz mājām. O. nemierā, ka nau vietas, grib uzteikt 15.3. Netiku pie darba. Sāku mācīties franciski.”⁵ — Rainis piefiksē savās piezīmēs 1925. g. 3. martā. Jāpiebilst, ka šajā ierakstā uz Nobela prēmiju attiecināmais teksts beidzas ar vārdiem: “Lai Gulbis runā ar Rubertu.” Tālākais teksts ar Petrevica

(sociāldemokrāts, pirmo Saeimu deputāts Andrejs Petrevics) un Frīdriha Vesmaņa (Demokrātiskā partija, pirmās Saeimas deputāts, diplomāts) pieminēšanu drīzāk liecina par kādām politiskām pārrunām.

“Atnāk Dr. Bilmans: Beļģija dodot man savu ordeni, vai gribot? **Liels prieks, Tas būšot priekšpakāpe uz Nobelpremiju.** Šie, t. L, Ārlietu ministrija, to gatavojot.”⁶ — optimistiski raksta Rainis 1925. g. 9. oktobrī. Šis ieraksts nepārprotami liecina, ka no dzejnieka neatkarīga virzišana uz Nobela prēmiju ir sākusies, norisinās priekšdarbi, par to pat raksta prese, tikai ne “Jaunākās Ziņas”, bet “Sociāldemokrāts”⁷, kā to redzēsīm ar 1926. gadu datētā dzejnieka piezīmē. Tomēr gads beidzas, un dzejnieka piezīmēs parādās nu jau cita toņkārtā — “paralēlais” Nobela prēmijas kandidāts pazīstamā rakstnieka Jēkaba Janševska personā un vēlāk arī laikabiedru intrigas:

“Mostos ½ 8, vingroju. Palieku mājās dārzā, Gulīkrēslis man pirktis. 4 uz bērnu puķu svētkiem. Radnieks Volodja. Lasu «Jaun. Ziņas», **manu kandidatūru uz Nobelpremiju pārrunā. Rakst[nieku] biedrība pievienojas Gulbja ierosinājumam. Universitāte vēl neko nau teikusi. Kāds zviedrs raksta. Vispār bieži par to runā. Konkurents Janševskis.** Neko nestrādāju. Bailes no mājā braukšanas; nau izejas ar līniņu, jāpadodas un jāmirst, jānovīst. **Vai nau labāk izrauties uz vientulību? Bet Nobels? Jāstrādā.**”⁸ — liecina ieraksts 1926. g. 8. aprīlī.

Arī piecas dienas vēlāk tapis pagars saimnieciska rakstura ieraksts, kur pavisam īsi konstatēts: “Nobelpremija: esot šances, pretkandidāts Janševskis.”⁹

Nākamā piezīme par Nobela prēmiju pie rakstīta pēc mēneša. “Sāksies jauns periods mūsu dzīvē. Tas iet līdz dzīves noslēgšanai ar 60 gadu jubileju. Nu vēl vajga Nobelpremijas kā noslēguma. Bet, tur ir man tikai «Jāzeps», vajga kādas sensācijas lugas. P. Kalniņš teica, ka Lindhagens neko nevarot darīt. Tikai Hyusmans, un tas man par to ne vārda ne-

runāja. Tomēr tam jābūt.”¹⁰ — vēsta plašāks ieraksts 12. maijā.

Apmēram tas pats četros īsos teikumos piefiksēts 20. maijā: “Nu namiņš pārdots, viens dzīves posms beigts. Līdz ar 60 gadiem. **Trūkst vēl Nobelpremijas.** Jāstrādā.”¹¹

Gada otrajā pusē turpinās gaidas, tomēr te pamazām attīstās intrigu mākta aina. Grūti pateikt, cik tā ir reāla, cik dzejnieka prātā pastāvoša, bet noteikti nav dūmu bez uguns. Arī Raiņa dzīvesbiedrene Aspazija ir skeptiska par izredzēm.

“Pastrādāju daudz, bet ne to, kas vajadzīgs. Jāraksta arī “Turaidas Roze”. In. nosaka dzērumā: **nu nedabūs Nobelpremiju.** Kalniņi stipri reklamējas, tīko pēc prezidenta. Šķīstot vēstules, vecās, redzu, cik šaura bijusi vecā dzīve. Un tagadējā? Jābēg uz nākošo, plašāko.”¹² Šāds izmisīgi daiļrunīgs teksts, kas ir fragments no garāka ieraksta, datēts ar 1926. g. 12. jūliju.

“Vingroju. Mēdzu mosties ½ 7, avīzes, tad vingriņš, ½ 10 gatavs, ēdu brokasti. Atnāk sētniece. Zvana Ulmans. Atnāk kolportiers, atnes Prandes “Latv. liter[atūra] ģimēt-nēs”, jāmaksā 1350 r. Lasu grāmatu un neko citu nepaspēju. Atnāk Vitauts. Ar In. atkal reiz salīgštam. Plk. ½ 5 uz saeimu. L. nemiers drusku rimis. Aizdomas, ka I. kontrolē vēstules. Saeimā ar 2 balsīm pieņem brīvību ierobežošanu. 12 mājās. Saruna ar Bilmāni, nespēj pirkt namu tūliņ, bet būvēt ar kredītu. Tāpat Nik. Kalniņam 60000 rbļ. ceļojums ir par dārgu. Vai patiesi? Vai liekuļo? Tad jau es velti kreņķējos, ka man noņem peļņu. **Kalniņ Klāra intrīgē pret mani, aizliedz teātri un «Jaun. Ziņas», liedz Nobelpremiju.**”¹³ — dienasgrāmatā sūrojas Rainis 22. septembrī.

Tomēr jau mēnesi vēlāk, 24. oktobrī, dzejniekam radusies izjūta, ka šis šķērslis beidzot noņemts, jo: “Atnāk Pauls Kalniņš. Tikai parunājam, bet tas jau ir izlīgums. Atnāk Dzelzīts un Dzelzene un Dr. phil. Oskars Lundell, zviedru avižu korespondents, **grib manas dzejas tulkot, grib sūtīt Nobelpremiju statūtus.** Esot: iespaidīga persona. Drusku

iztaujā, brīnās, ka dzejnieks var būt soc[iāl]dem[okrāts], starpība kā starp 2 poliēm. Jaunām valstīm vajadzēja politikā dzejnieku, kas dibinājis valsti garīgi agrāk un kas skatījās, ka arī garīgas intreses ievēroja. Tā Rūnebergs somiem. Paņem manu foto. Šķiramies labi.”¹⁴

Pievērsiet uzmanību, ka daudzās sabiedrības pārstāvju runas par Nobela prēmiju līdz šim bijušas tikai runas bez konkrētas darbības, jo “Oskars Lundell, zviedru avižu korespondents, grib manas dzejas tulkot, grib sūtīt Nobelprēmiju statūtus.” Tātad neviens vēl nav noskaidrojis galveno, kāda ir Nobela prēmijas kandidātu izvirzīšanas procedūra.

Varētu domāt, ka nākamajā, 1927. g., Nobela prēmijas lietai beidzot vajadzētu gūt nopietnu virzību, tomēr neseko nedz darbi, nedz Raiņa pieraksti. Turpinājums seko tikai 1928. g. sākumā, 11. janvārī, kad top viens garāks ieraksts:

“Gribēju agrāk sākt, neiznāca. Ministribas gals jau kopš decembra vidus karājas gaisā. Šodien būtu bijis, nau. Negribu palikt, bet nu tik atliek īsti 4 mēneši, tad var izturēt. 8.1.28. bija “Jāzēpa” 100. izrāde, ļoti mīļa publika, kad parādījās zālē, meklēdams Zentu Mauriņ, man aplaudē. “S. dem.” neko neraksta par mani kopš 4 mēnešiem. L. gaida. Šodien puslīdz atsacījies gaidīt. **Gulbis rīko Nobelprēmiju, pie mums bija Maldons un Teodors.** Drīz uzcels manu tēlu N[acionālajā] teātri. Bērziņš draudzīgs. Partija liekas nedraudzīga. Filmējas pils[ētas] frakcija. Šodien šē bija Pauls Kalniņš dēļ pieminēkļa.”¹⁵

Nākamajā ierakstā, kas tapis jau pēc gada, juku jukām atrodams viss, kas tobrīd uztrauc dzejnieku: krūšutēla uzstādīšana Nacionālajā teātrī, pamatīgās finanšu problēmas ar izdevniecības “Darbs un Daile”, arī attiecības ar izdevējiem. Pa vidu tam — atkal par Nobela prēmiju:

“Maz atminu. 8.1. pie krievu sūtņa. Antons, ka šogad varot dabūt Nobelprēmiju, nupat bijis Stokholmā. Vairāki sievieši apkārt: Bīlmaniete, Bastjāniete. — B. drusku greisirdīgs. Kurciete, Lidija, Skujeniece, —

varbūt Zentai taisnība? Runāju ilgi ar Benjam. laikam tādēļ, ka nedrukā tālāk “S. un K.”. Ilgi ar Buše[vicu] un Lorenci: “Daile un d[arbs]” gribot bankrotēt. 9. un 10.1. pie Zemgaļa notāra oblig[ācijās] par 45000 uz māju un vasarnīcu uz Freda vārda. 7.1. eju pie Freda tiesā un mājā. Eju pie Vāgnera. Uztraucos daudz par “D[aili] un d[arbu]” un par “Jaun. Ziņ.”. Beigas slavai, darbam un mantai. L. mierina: laikmets beidzies, nevajga prasīt, bija daudz, neuzbāzties. 11.1. zvanu Teodoram, tas atsakās. **Zvanu Gulbim: tas saka, ka universitāte aizliegusi Teodoram un Maldonim par mani rakstīt. Likšot univ[ersitāte] pate priekšā laikam Janševski.** Gulbis vēss, nemaksā. Jesens arī nemaksā. 12. 1. Betlers, slavē Marku, daudz strādājot. Mierina, ka “D[aili] un d[arbam]” būšot naudas, ko vekseļus samaksāt. 10.1. bija Martinsons — grāmatvedis, bilance līdz 1.12.28., brīdina.”¹⁶

Pēc apmēram nedēļas, 1929. g. 21. janvārī, top garākas un attiecībā uz Nobela prēmiju pesimistiskas pārdomas, ar ko arī beidzas Raiņa Kopotos rakstos publicētās dienasgrāmatas un piezīmes.

“Būt vienam! nelūgt palīdzību! Es esmu sevi darījis atkarīgu no citiem, un, kad nu tie nepalīdz (L.), tad es nelaimīgs. Vien paša darbi. Sabiedrībā vajadzīgi citi, kurus tad jāriko, jākopu, jāvalda, — bet dzejā var būt gluži viens. Var sev gūt piekritējus, kad min savus laika biedrus, bet arī bez piekritējiem būt, un varbūt lielāks mākslinieks. Varbūt te ir ceļš uz jauno dzeju: bez mērķiem un tendences un bez draugiem un palīgiem. Tas gan būtu pretī laika garam, kurš iet uz demokrātiju, lielāku kopību. Bet vai reizē nebūs arī lielāka vienbūtība? Vai es novārtē tūliņ iet uz govsādu? Kas mani tura? Sīkumi. Nodrošināt tuviniekus, atdot mantas skolotājiem un iet. Izlikt varētu ar to mazumu. — Bet darbu nobeigšana? Bet leģendas un attaisniņš? Bet biogrāfija? Var beigt pamazām. Bet vai vajga?

Vai nevarētu rakstīt vāciski? Latviju tēlot no liberāla viedokļa?

Reizi būs tā kā tā jāiet projām. — Bet labāk, ka darbi nobeigti, biogr[afija] uzrakstīta no paša. Vai Goethem arī nerakstīja citi? — Bet es būtu tad kā pirmā patstāvības laikmeta klasisk[ais] dzejn[ieks].

Vai nerakstīt man tūliņ bezdarbniekus? — arī būtu sākums jaunam periodam manā darbā, un tā tiktu pāri krīzei. **Tikai tad Nobels beigts uz visiem laikiem. Vai vērts cerēt?**¹⁷

Piezīmes par Raiņa piezīmēm

Kopš dienasgrāmatu tapšanas pagājuši jau gandrīz deviņdesmit gadi, tāpēc nepieciešams skaidrojums, kas ir šie pie Raiņa nācēji un runātāji. Kā pirmais saistībā ar Nobela prēmijas ideju parādās “Ducmanis” — pazīstamais diplomāts un jurists Kārlis Ducmanis. Vīrs, kurš nenoliedzami orientējas Ziemeļvalstu lietās, strādājis par pilnvaroto lietvedi Stokholmā, vadījis Latviešu-dāņu tuvināšanās biedrību, turklāt bijis Stokholmas brīvmūrnieku ložas brālis. Tikpat nopietna persona ir “Dr. Bīlmanis” — vēsturnieks Alfrēds Bīlmanis, vēl viens Latvijas laiku diplomāts un, starp citu, arī divu Stokholmas masonu brālību biedrs. Ruberts (“Lai Gulbis runā ar Rubertu”) ir Latvijas Universitātes rektors Jānis Ruberts (1874–1934), vīrs, kuram varētu būt zināma teikšana Raiņa neizvirzīšanā Nobela prēmijai literatūrā no Latvijas Universitātes.

Četri nākamie vīri no Raiņa piezīmēm — “Gulbis, Maldons, Teodors un Antons” — ir latviešu kultūras smagsvari: pazīstamais latviešu grāmatizdevējs Ansis Gulbis, Teoloģijas fakultātes dekāns Voldemārs Maldonis, literatūrvēsturnieks Teodors Zeiferts un biogrāfs Antons Birkerts. Tālāk minētie dzīvesbiedri Pauls un Klāra Kalniņi ir ļoti ietekmīgi sava laika sociāldemokrātu partijas biedri. Pauls Kalniņš ir ilggadējs Saeimas priekšsēdētājs, pretendents uz Valsts prezidenta amatu no Latviešu Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas.

Savukārt Jēkabs Janševskis, kurš Raiņa piezīmēs minēts kā konkurents uz izvirzīšanu Nobela prēmijai, ir ļoti populārs 20. gs.

sākuma rakstnieks, Raiņa vienaudzis (dzimis 1865. g. 16. februārī), vairāku tautā iecienītu vēsturisko romānu “Dzimtene”, “Bandavā”, “Mežvidus ļaudis” autors. Vēl no vēsturiskām personām Raiņa piezīmēs parādās divi ārzemnieki — “Lindhagens” un “Hyusmans”. Ar “Lindhagenu” iespējams domāts zviedru sociālists, politiķis, pacifists un esperanto valodas popularizētājs Karls Lindhagens. Starp citu, arī Nobela komitejas sekretārs, kurš pats vairākkārt virzīts Nobela miera prēmijai. Savukārt “Hyusmans” (“P. Kalniņš teica, ka Lindhagens neko nevarot darīt. Tikai Hyusmans, un tas man par to ne vārda nerunāja. Tomēr tam jābūt.”) nav franču rakstnieks Žoriss Karls Hjusmans (*Joris-Karl Huysmans*), kurš miris jau 1907. g., bet gan Kamils Heismans (1871–1968, latviski arī Hīsmans, *Jean Joseph Camille Huysmans*) — pazīstams beļģu politiķis, sociāldemokrāts, Raiņa laikā Beļģijas izglītības ministrs, pēc Otrā pasaules kara arī Beļģijas premjerministrs. Viņam ar latviešu sociāldemokrātiem, tostarp Raini, ir seni sakari. Tomēr grūti saprast, kālab viņš tiek pieminēts saistībā ar Nobela prēmiju, jo beļģu politiķiem diezgan vai ir kāda tieša teikšana Zviedru akadēmijā — iespējams Rainis šādējādi meklējis atbalstu savas kandidatūras izvirzīšanā Eiropas sociāldemokrātijas aprindās, ko arī saņēmis Beļģijas Leopolda kavaliera krusta ordeņa formā.

No Raiņa piezīmēm kā blakne nolasās arī kāda nepatīkama lieta — latviešu sabiedrības diezgan lielais provinciālisms. Tā vien šķiet, ka daļai prominentu runātāju nav ne mazākās izpratnes, kā notiek izvirzīšana Nobela prēmijai. Iespējams, tiek lolota ilūzija — ja nu reiz latvieši savā starpā vienosies kādu izvirzīt, tad taps tāda supervestule Nobela komitejai, kas nekavējoties pārliecinās gan lēmējus, gan pārējo pasauli, ka Raiņa kandidatūra ir viscienījamākā.

No piezīmēm nojaušams, ka 20. gadu vidū runas par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai kļuvušas starptautiskas. Arī Raiņa brauciens uz Norvēģiju, piedaloties Ibsena

100. jubilejas svinībās, tiek vērtēts tieši kā daļa no Nobela prēmijas kandidātiem nepieciešamās starptautiskās atpazīšanas kampaņas, tāpat kā Raiņa mēģinājums piedāvāt savas lugas iestudēšanai vadošiem Eiropas teātriem. Tomēr ārzemnieki diez vai līdz galam saprot latviešu, tostarp Raiņa, runas un rosiņu. Ne jau velti piezīmēs redzams, ka zviedru žurnālists Lundels 1927. g. tikšanās laikā piedāvājis atsūtīt Rainim Nobela prēmijas statūtus. Acīmredzot tos sameklēt paši latvieši nav iedomājušies.

Raini neizvirza

Pat zinātniskās konferencēs ir dzirdēts apgalvojums par to, ka Raiņa neizvirzīšanā vainīga ir Latvijas Universitāte, jo tā aizliegusi saviem profesoriem rakstīt ieteikuma vēstuli Nobela komitejai, apmaiņā pret šādu vēstuli, spiežot Raini atteikties no partijas. Jā, protams, arī pats Rainis sūrojas dienasgrāmatā: “universitāte aizliegusi Teodoram un Maldonim par mani rakstīt.” Droši vien dzejnieks tobrīd jau atkal jūtas kā Jāzepe nodevīgo brāļu un dziļās bedres priekšā. Tomēr tiražēt šos Latvijas Universitāti nosodošos apgalvojumus nav jēgas. Vispirms jāuzdod divi jautājumi. Vai Latvijas Universitātes atbalsta trūkumam ir kāda izšķiroša ietekme uz notikumu attīstību? Vai atbalsta iespējamā esamība garantētu prēmijas saņemšanu?

Kā mūsdienās redzams no Nobela prēmijas kandidātu datubāzes, iesnieguma iesniedzējam 20. gs. 20. gados nevajadzēja pārstāvēt kādu organizāciju. Pagājušā gadsimta pirmajā pusē ierastā prakse bija tāda, ka lielākā daļa kandidātu iesniedzēju pārstāvēja paši sevi vai dažu privātpersonu grupu. Protams, savā dzimtenē viņi nenoliedzami bija lielas autoritātes, tostarp augstskolu profesori, starptautiska mēroga slavenības. Nominēšanas vēsturē kā kuriozs tiek pieminēts gadījums, kad rakstnieks izvirzījis pats sevi, parakstoties ar pseidonīmu.

Principā Raini, kā to parāda Nobela prēmijas kandidātu datubāze, privāti varēja iz-

virzīt jebkurš pie viņa nākušais prominentais runasvīrs — Bilmanis, Ducmanis, Gulbis, Zeiferts, Birkerts, jo izvirzīšana ir tikai elementāras pieteikuma vēstules uzrakstīšana. Līdzīgas vēstules tolaik rakstīja par visiem — gan par nākamajiem Nobela prēmijas laureātiem, gan par tiem kandidātiem, kas tā arī balvu nekad nesaņēma. Tomēr Latvijas gadījumā garās runas par Raiņa virzīšanu Nobela prēmijai nav neko vērtas. Spiežot pēc Nobela prēmijas datu bāzes ziņām, neviens nekad nevienu vēstuli, kurā Rainis tiktu izvirzīts kā pretendents Nobela komitejai, nav nosūtījis. Runas palikušas tikai runas. Tā vien šķiet, ka pie Raiņa laiku pa laikam ieradušās sabiedrībā pazīstamas personas, kas teikušas — vajadzētu taču tevi virzīt, un ar šo parunāšanu viss arī beidzies. Darbi nav sekojuši. Tas pats attiecas uz Raiņa piezīmēs pieminēto otru tā saukto pretendentu — rakstnieku J. Janševski. Datubāze liecina — arī viņu neviens nekad oficiāli Nobela prēmijai literatūrā nav izvirzījis. Turklāt atšķirībā no Raiņa, Janševskis, no šī fakta nav taisījis nekādu drāmu, jo visticamāk sapratis — tā ir tikai tukša salmu kulstīšana. Arī J. Janševska biogrāfe Biruta Gudriķe savā monogrāfijā par rakstnieku šo maznozīmīgo faktu neakcentē, jo tajā nav nekā pieminēšanas vērts.

Kā būtu, ja būtu

Par Nobela prēmijas pretendentu Raini varētu dēvēt vien tad, ja Nobela komitejas arhīvos glabātos iesniegums, kas saņemts no kādas privātpersonas vai organizācijas. Jāuzsver vēlreiz, datubāzē Raiņa uzvārds neparādās, tāpat Rainis nav bijis prēmijas pretendents. Datubāzē tomēr ielūkoties ir pietiekami interesanti, kaut vai lai uzzinātu, kā notikusi to kandidātu izvirzīšana, kas varētu būt Raiņa konkurenti, ja 20. gados kāds latvietis nopirktu papīra lapu, aploksni ar marku un tomēr sadūšotos uzrakstīt pieteikuma vēstuli Nobela komitejai.

Secinājumi ir vairāki. Svarīgākais — nekādas organizāciju supervēstules, uz ko cer te

Latvijā, tolaik nav garantija Nobela prēmijas saņemšanai. Datubāze liecina, ka daudzas privātpersonas un arī dažas organizācijas par saviem autoriem cīnījās gadiem, tomēr tas nav devis cerētos panākumus. Īsumā aplūkosim ierakstus no laika, kad Rainis, spriežot pēc sarunām, visticamāk būtu varējis pretendēt uz Nobela prēmiju literatūrā — no 1925. līdz 1929. g.

1929. g. — Nobela komiteja saņem 30 nominācijas. Balvu pasniedz Tomasam Mannam. No iesniegumiem tikai trīs ir kolektīvas vēstules, pārējie izvirzītāji ir privātpersonas. Otokaru Bržinu (toreizējā Čehoslovākija, 1868–1929) izvirza 27 profesori, bet rakstnieks, kurš kopumā nominēts deviņas reizes, sākot no 1916. g., balvu tā arī nekad nesaņem. Tāpat hroniski neveicas 13 profesoru virzītajam Paulam Ernstam (Vācija, 1866–1933), kurš 11 gadu laikā izvirzīts 19 reizes. Nesekmīgi!

1928. g. — 48 nominācijas, tomēr šķiet, ka datubāze par šo gadu vēl nav īsti precīza. Pēc tās iznāk, ka trīs pieteikuma vēstulēs minēts Anrī Bergsons, kurš nav minēts

1927. g. datubāzē, kad saņēmis Nobela prēmiju. Balvu 1928. g. pasniedz Sigrījai Unsetei. Jāatgādina, šis ir gads, kad, spriežot pēc Raiņa dienasgrāmatas, Antons Birkerts, atgriezies no Zviedrijas viņam stāsta: “šogad varot dabūt Nobelprēmiju”.

1927. g. — 29 nominācijas. Balvu pasniedz A. Bergsonam, kuru, rets gadījums pirmskara vēsturē, regulāri virzījušas dažādu valstu profesoru apvienības. No pārējo iesniegumu vēstulēm tikai četras ir kolektīvās. Kārtējo reizi kolektīvo izvirzīšanu saņem vācu dzejnieks un dramaturgs Arno Holcs (1863–1929). Arī šī autora Nobela prēmijas nedabūšanas vēsture ir skumji iespaidīga. No 1919. līdz 1929. g. viņš ticis nominēts deviņas reizes, turklāt 1929. g. vēstuli parakstījuši 412 profesori un skolotāji. Tomēr šis spiediens nav palīdzējis. Trīs gadus pēc kārtas (1925–1927) Ungārijas Zinātņu akadēmija virza Franci Hercegu (1863–1954). Akademiķu atbalsts ungāru autoram nedod neko.

1926. g. — 37 nominācijas. Balvu pasniedz itāļietei Grācijai Deledai. Divus autorus

Nobel Prize in Literature 1935 List

52 nominations

Nominee(s)	Nominator(s)	
Ricarda Huch	Ernst Curtius	Show »
Edvarts Virza	Francis Balodis	Show »
Edvarts Virza	Ludis Bērzins	Show »
Rudolf Kassner	6 professors of the University of Zurich	Show »

Contact | Press | Sitemap | FAQ | Terms

Copyright © Nobel Media AB 2015

Follow us: f g+ t

3. att. Nobela prēmijas datubāzes ekrānšāviņš, kas apliecina, ka vienīgais latviešu Nobela prēmijas kandidāts literatūrā 20. gs. starpkaru posmā bijis Edvarts Virza

izvirza profesoru grupas — neveiksmīgi. Togad uz balvu virzīti arī S. Unsete, Georgs Brandess, Hugo fon Hofmanstāls un jau pieminētais Nobela prēmijas neveiksminieks P. Ernsts.

1925. g. — 25 nominācijas. Balvu pasniedz Bernardam Šovam. Četrās iesniegumu vēstulēs (kolektīvas un privātas) izvirzīts itāļu autors Giljemo Ferēro (1871–1942), kurš desmit gadu laikā nominēts Nobela prēmijai literatūrā 20 reizes. Nesekmīgi!

No šiem faktiem izriet secinājums. Ja Raini laikā no 1925. līdz 1929. g. izvirzītu Latvijas Universitāte, tad dzejnieka izredzes, konkurējot ar B. Šovu, S. Unseti, A. Bergsonu un T. Mannu, nebūtu īpaši lielas. Ne tāpēc, ka Rainis bija mazāk talantīgs vai nozīmīgs. Rainis nespētu konkurēt cita iemesla dēļ — pasaulē ne tolaik, ne tagad Raiņa darbus īpaši nepazīst.

Tulkojumu problēma

Kā var nojaust no Raiņa dienasgrāmatām, latviešu sarunas par Nobela prēmiju jau no sākta gala risinājušās arī ap to, ka viņa darbus kādam vajadzētu tulkot un iestudēt Eiropas teātros. Tomēr arī šīm sarunām vistīkamāk bijusi tikai vēlējuma izteiksme, un šis “kāds” tā arī nav pieteicies.

Protams, Aspazija un Rainis paši dara ko var Raiņa lugu tulkošanā, tomēr tas izskatās pēc Latvijai parastā stāsta — jums vajag, jūs tulkojiet. Tulkojumiem un atdzejojumiem nepieciešams profesionālis, kas pārzina gan latviešu valodu, gan to valodu, uz kuru darbs tiek tulkots. Pamatīga problēma ir nauda. Par velti neviens profesionālis to nedara. 1927. g. 4. aprīlī Rainis raksta dienasgrāmatā: “Pereklubā, uzņēma ļoti. labi, iddiš tulk. manas dzejas un “Jāzepu”, bet, lai es maksāju par izdošanu.” Tā ir tipiska latviešu literatūras situācija toreiz un arī mūsdienās.

Vienīgais latviešu kandidāts

Nobela prēmijas kandidātu meklēšanas sistēmā Latvijas vārds tiek piedāvāts četras

reizes. Divus gadus pēc kārtas divi latviešu profesori — Francis Balodis un Ludis Bērziņš — tomēr uzdrošinās izvirzīt kādu brīvvalsts laiku latviešu autoru Nobela prēmijai literatūrā, darot to individuāli. Tas notiek 1935. un 1936. g.

1935. g. lēmēji nespēj vienoties un Nobela prēmiju literatūrā nepiešķir vispār. 1936. g. par tās laureātu kļūst amerikāņu dramaturgs Jūdžins O`Nīls. Kas tad ir vienīgais Nobela prēmijai nominētais latviešu rakstnieks 20. gadsimta pirmajā pusē? Tas ir *Straumēnu* autors Edvarts Virza. Diemžēl mūsu profesoriem pietrūkst uzstājības turpināt viņu nominēt, jo *Straumēnu* tulkojumi Eiropas valodās tobrīd tikai uzņēma savu gaitu, tomēr E. Virza, kas Nobela prēmijas kontekstā tikpat kā netiek minēts vispār, ir vienīgais latviešu autors, kurš šai prēmijai virzīts laika posmā līdz Otrajam pasaules karam.

Avoti un piezīmes

- ¹ Rainis. *Kopoti raksti. 24. sēj. Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga: Zinātne, 1986. 309. lpp.
- ² Turpat, 683. lpp.
- ³ Rainis. *Kopoti raksti. 25. sēj. Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga: Zinātne, 1986. 294. lpp.
- ⁴ Turpat, 277. lpp.
- ⁵ Turpat, 288. lpp.
- ⁶ Turpat, 327. lpp.
- ⁷ Raiņa kandidatūra uz Nobela prēmiju. *Sociāldemokrāts*. 1926. 23. marts.
- ⁸ Rainis. *Kopoti raksti. 25. sēj.* 340. lpp. Rīga: Zinātne, 1986. 309. lpp.
- ⁹ Turpat, 341. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 344. lpp.
- ¹¹ Turpat, 347. lpp.
- ¹² Turpat, 348. lpp.
- ¹³ Turpat, 354. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 360. lpp.
- ¹⁵ Turpat, 366. lpp.
- ¹⁶ Turpat, 370. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 372. lpp.

RAINIS AND THE NOBEL'S PRIZE IN LITERATURE

Arno Jundze

arnoju@inbox.lv

Summary

Keywords: *Rainis, the Nobel Prize in Literature, University of Latvia, Jēkabs Janševskis, Edvarts Virza*

Investigators of Rainis' creative activity of various generations have never perceived seriously suggestions about nominating the poet Rainis for the Nobel Prize in Literature, since these lack any reasonable basis. Despite the lack of interest which has factual basis, on the daily level this issue has been negotiated fairly often because the theme seems interesting.

During the course of time, assumptions concerning nominating Rainis for the Nobel Prize in Literature have transferred from a "snowflake" into a massive avalanche of a legend. Currently this issue is being talked over in schools and mass media creating a wrong impression that the poet has been almost the most outstanding candidate of the Nobel Prize in the whole history of Latvia. It would be wonderful, but nonetheless it is not truth. This has been clearly proven by opening of the Nobel Prize archives, where the demand included in the regulation for awarding the prize is strictly observed — to maintain confidentiality regarding the candidates for fifty years.

The site nobelprize.org, in 2015, contains publicly available information about all laureates of the Nobel Prize and about the candidates having failed to receive the prize, in all nominations, starting from the origins of awarding the prize in 1901 until 1964, including. The name of Rainis cannot be found in these lists, but the talks by the Latvian society members of his time about his nomination for the Nobel Prize have remained just in the form of desirability, since due to different schemes and plots there was lack of courage and initiative to send the official nomination letter to the Nobel Committee.